

EGUNGO

ERTI

BERRIA

Biurritu egin bear gure adimen setatsu au ogeigarrenge erti-alorretan murgildu aurretik. Orainarte ain atsegin zitzaigun erti gozatsu aren aurka datorkigu gaurko erti berri au. Gure mundu zaar au azpikoz gain jarri zaigu giza-jakintza gai guztietan. Au egon-eziña politikañ, ekonomia arauketan eta gizarteko artu-eman guztietan. Eta nola es egongo ertiaren uartzte ekaiztsu au ikusiaz.

Alde guzietako egon-ezin au nai-ta nai-ez azaldu bear zitzaigun jolaskorra dugun ogeigarrenge erti biurri ontan. Egungo margo-ertilanak leizulotan arkitzen ditugunakin kidetasun aundikoak deritzaizkit. Esan genezake gizadia, berriro jaioaz umetuaz, edesti, jakintza ta erti-alor osoa berritu naian dabilela.

I.- ZER DUGU GAURKO ERTI BERRI AU ?

A) Ertilariaren adimena.

Alderazi bear lenengoz Erti onen berezitasun bat: ertilariari

ez dio ajolik erriaren esanak, bere barrura begira lan egiten baidu. Erria alde batera utzi duala dirudi. Egungo ertilariak, nortasun, izakera ta kezka guztiak azaldu nai dizkigu bere lanetan; orixe du bere jomuga ta elburua. Ez du lanik egin nai, museoetan, ume-arpegi edo lore politez jantziriko arlo baten aurrean txokilduta gelditu oi diranentzat. Beste zerbait geiago nai luke. Orain amar milla urte egindako margo-lan aiek, berak dionez, etziran erakusaldi edo esposizioetan azaltzeko egiñak; ertilari-animetik sorturiko eginbear berezi bat betetzearren baizik.

Esan dugunez, ertilariak, ez du beste iñorekin pentsatzen lanari ekitean, barru-indarrak egotzirik, izakiak bere animan utzi duten oiñatz sakona arlo edo irudi batean ezarri nai luke. Bere irudimena arinduta, barruan zeukan "zea" ori azaldu ondoren pozik dago. Luzaro iraungo dula ba-daki "zea" orrek; baita baten batek ikusiko duna ere; baiña pentsa dezala ondo, begira gelditzen dan orrek, eta artu bezaio bizkor margo artean gorderik dagon "zea" ori. Baldin arlo orrek zer dasaion asmatzen ez badu, irriparez, skotza luzatuaz aurrera igaroko da. Ori da gaur askotxori gertatzen zaiena - "Au zer da...?" betiko galdera aspergarria.

Von Gebelentz'ek dionez: "Izkuntza ez da inguruko izakiak ezagutzeko bakarrik; baita gure barne-muiña azaltzeko ere". Mintzoera alkar-uler-bidea danez, ertia ere, bere magalean txokoturik ageri da.

B) Erti-lan egikera.

1.- Egungo ta antziñakoa.

Ogeigarren gizaldiko erti naasi au ez deritzat ikusmira alperkeriz datozenentzat. Erti berri au ez dugu geldia, gazi-geza oietakoa, arazo oxanpaz beteriko gizon kementsuena baizik.

Gure inguruko izadien irudi azaltsu zintzo bat egitea ezin esan dezakegu erreza danik. Baiña ez da ori izan beiñere ertilari gaillurren jarraibide ta elburua. Orregatik erti-lan nagusietan -naiz antxiñakoetan- ertilariak aurrean ikus-

ten duan "uraxe" berriztu izan nai arren, ez du beti azaletik agiri dan bezelaxe egin, bere animan tinkatu duan irudiari jarraituaz baizik. Arkaitz-zuloetan arkitzen diran, orain amar milla urte egiñiko margo apaiñak ikusi besterik ez daukagu: antxiñako Egipto'tarren erti bikaiña; Babilonia ta Asiria'ko irudi ikusgarriak; Bizantzio'tarren lan txukunak; godotarrenak t.a. Danak markestu ta eraldatu dute begiak azaltzen dien "uraxe"; ez jolasean, emendik kendu ta andik jarriaz, artara beartuak arkitzen diralako baizik. Ez uste orratio, lan erreza danik: izadi-irudia orraztu, bakandu bere lerroak, itz bitan, gogai antzoa eman begiak ikusten duanari. Ez an eta emen, au daukala ta ez daukala aurrean ikusten duan izaki arek. "Zer dasaio orrek nere animari?" Onek izan bear du margolariaren galdera garaiena.

2.- Grezia ta Erroma'tarren ertia.

Atenas ta Erroma'n sorturiko erti zoragarria, izaki eder bat zuen antzeski soil bat besterik etzala pentsa dezake norbaitek. Zein urruti dabillen egitik onela pentsatzen duana! Ona emen irudigintzako lan batzuk: "Milo'ko Venus", "Rodas'ko Laocoonte", eta "Parthenon" ikusgarriaren goialdeko apaingarriak.

Erti klasiku onek ez digu gauzen bakarrik azaldu nai, egunero ikusten ditugun bezela. Grezia'tar edo Erroma'tarrak gu bezain aragizkoak ziran, baiña, aitzeko gizirudi aiek zerhait geiago azaldu nai zuten: gizadiaren egarri ameskorra, gizatasun jainkotar eldugaitz baten egarri sutsua. Orregatik ertilari aiek arritzar aietan tinkatu nai izan zuten beren biotzetan zeramakiten gizadi osotu baten egarria. Beraz, giza-irudi aiek etziran benetako antzezkiak, ederrez gainezka zeuden eredu nagusi, arketipu, batzuk baizik. Egitik urrun zebiltzan ordukoak ere, begiak ikusten duten egitik, alegia.

3.- Errenazimentu'ko ertia.

Amabosgarren mendean, ainbat edertasun galdu etzitezen, ber-

piztu nai izan zuten erti klasiku ura, errenazimientu izenez ezagutzen dugu. Bigarren erti-pizkunde au, ordea, -berezkoa etzanez- ezin zitekean lenengoa bezin bizi tentetu. Orregatik garai ontako lan asko, edertasun zalekeria beste laguntzarik etzutela, motel xamarrak dagerzkigu. Danetik arkitu dezakegu errenazimientu kida onetan.

Orrela ibilli da margo-ertia gure egunetaraño. Erti oni, batzuetan ederra izan arren, "gezurtia" izendatzea ondo deritzait, amabosgarren mendeko gizadi animaren ispillu argi bat izan bearrari uka egin ziotelako.

Egungo ertilariak, berriz, antziñakoe-tara dijoazkigu. Zertan amaituko ote? Dana dala, ertilari ta erri jendearen arteko guda gogor baten aurrean arkitzen gera. Bati ez dio ajolik besteak zer dioten; ta erriak ez daki zer esan nai duan margo naasketa arek. Ertiberrizale auek, beste guziengandik aurrera bizi dirala, nik uste. Noiz edo noiz uxatuko dira elkar-ikusi ezin oiek.

II.- EGUNGO ERTI-LANEN ARPEGI ONURAGARRIA

Ezin ukatu erti-aro askoen jaiotzan, gizonen eguneroko beargune-betetzea izan zala bultzapen nagusia. Argi dager au etxegintzan, adibidez: leizazuloko ta "palafitos" deritzaien arri baldarrez egiñiko gordeleketan, beti ibilli oi zan apainduri-zalekeri gaiñetik onurakortasun egarri bat. Gaurko ertilariak ere antziñatarren jarraitzailletzat daukat.

Egungo erti berri au teknika arlo guzietan sartzen zaigu. Oraindaiño beti joan dira eskutik gizonen esbearrak legundu naian eta beren arteko artu-emanak bizigarriz jantziaz. Ertia, berriz, jostaketa umekor bat zeritzaien askori.

Erkatu dezagun gure erti berri au lenez sorturiko anaiekin.

Aitz-aroko ertilariak -esan dugunez- bearguneari jarraituaz, edertasun berezi bat itsasten zion bete lanari.

Errenazimientuz geroztik, batez ere Barroko erti-aroan, edergailluz ittotzen zituzten erti-lan guziek.

Gaur berriro antziñetara goaz. Gaurko ertiak ekin berezi bat daramaki: gizonari bere eginbearretan laguntza eskeiñi. Margolariak, gaur, zer ikusi aundia dauka propaganda gaietan, ziñe antolaketan, t.a. Orra or margo-ertia, onurakortasuna jomuga duala. Beraz teknika ta jakintzak elburu orixe daukatenez ertiarekin batu dira.

Orain ikusi daikegu Geometri utsez sorturiko irudigintza; baita optika soilik margo-lanetan ere. Erti ondamendia ote? Askori alaxe deritzaie. Zerbait egi ba-daramaki galdera orrek: len aitaturiko edergailluz ittorik ageri dan erti orren eriotza, bai; baiña ez oraindik ume dugun egungo erti berri onena.

Egiz izendatu ditzazkegu ertitzaz, gaurko egunez egin oi diran lan asko. Teknika-arau zorrotzez egiñiko abioi bat, adibidez, erti-lan bat izan diteke.

Egilleak ez du erabilli buruan an edo emen ezarriko dioh apainduria; egoak nola aizeari oztopo gutxiago egingo dioten baizik; nola zorrotzu atze-aurreak laistertasuna geitzearren; eta orrela beste guziak. Azkenik, kalkulu guztiak egin ondoren, sortu du abioi liraiña; ez du ezertxo ere alperrikakorik; beargune betetze soil bat besterik ez du apaingarri.

Ori da gaurko erti berriaren ondorena.

* * * * *

Ontaraiño eldu geranez, ezin daikegu oniritzi Schiller'ek ziona, alegia, ertia ezbeurreko jostaketa bat besterik ez dala. Au ez da egia gaurko egunez. Alde batera utzi bear dugu irudimen oker au.

Gaurko ertiatzaz egi egia auxe dugu: Ertiak beti jantzi izan ditu orainarteko giza-lan guztiak; gaurko egunez, ordea, ez dugu erti au adonortzat artzen len oi zuten bezela. Gaurko

gizonak, edesti aurretikoak bezela, teknikari jarraitu utsean, edertasun berezi bat azaltzen ikasi dugu. Ori dugu gaurko aurrerapen nagusia: teknika ta ertia senideak dirala deritzait. Ez kendu bietako iñor, elkarrekin bizi baitira.

Erti berri onen indarrez, apainduri alperrekoak ezerezera biurtu dira. Eztegu emendik aurrera Elizetan ere, orainartekotan aiña alper-apainduri aspergarririk ikusiko.

Barroko deritzaion garaiko ikusmen okerak itto ziran berak sorturiko narratxkerietan.

Beste garai bati eldu diogu, argiago ta biziagoari. Pozik gaitez.

Ez nuke bukatu nai gauzatxo bat esan gabe: Erti berri onen korapillorik zaillena ertilari berak ditugu. Asko dira, bai, gaurkoz erti berri oni zintzo jarraituaz dabiltenak; askoz geiago, ordea, "ertilari" arroputz, txiriporro alakoak. Denak dabilta naasiak. Utzi ditzagun pakean. Elduko da noizbait piñak eta ustelak banatuko dituan eguna... Noiz...?

Ulazia'tar Yon, ofm.

Erri-Berri'ko (Olite) filosofaria